

РОЗДІЛ 4. ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РЕСУРС У РОБОТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

*Жанна Мельник,
Віталій Співак*

У розділі висвітлено актуальні питання пов'язані з тим, що сьогодні Україна знаходиться на етапі становлення та розвитку громадянського суспільства на принципах свободи, творчості, гуманізму, милосердя. Проаналізовано, що цей доволі складний та тривалий процес обумовлюється суперечливою політичною і соціально-економічною ситуацією, яка склалася в державі. Демократична держава Україна розглядає соціальні пріоритети як провідні напрями державної політики, намагається вирішити значну кількість соціальних проблем шляхом залучення соціальних інституцій та неурядових організацій до соціальної роботи, створенням розгалуженої системи різноманітних соціальних служб. Окреслено проте, що кадрове забезпечення установ соціальної сфери не відповідає вимогам сьогодення. Доведено, що саме тому за останні роки в Україні активно стимулюється добродійна діяльність та розвивається волонтерський рух. Волонтери сьогодні розглядаються як повноправні суб'єкти соціальної роботи. Проаналізовано, що особливість волонтерського руху в Україні полягає у тому, що найбільш чисельною групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері, є учнівська та студентська молодь. Участь молодих людей у волонтерському русі дає їм змогу зробити особистий внесок у розв'язання соціальних проблем, самореалізуватися через ініціювання проєктів та програм соціальної спрямованості.

4.1. Теоретико-методологічні засади щодо проблеми волонтерського ресурсу у роботі фахівця соціальної сфери

У сучасних умовах соціальна робота стає все більш потрібною суспільству, постійно зростає її об'єм та якісна наповнюваність. Відповідно робота фахівців соціальної сфери набуває все більшої соціальної значущості, що вимагає залучення як додаткових ресурсів, так і помічників-волонтерів.

Звертаючись до проблеми волонтерства, ми по суті звертаємось до такого соціального явища як громадська активність людей, їхнє бажання присвятити частину свого вільного часу подоланню різних негараздів в житті соціуму.

Організація волонтерської роботи безперечно вимагає підготовлених спеціалістів, які володіють відповідними вміннями та технологіями активізації громади, визначенні її проблем, організації членів громади для задоволення потреб і вирішення проблем з використанням необхідних ресурсів.

Підготовка майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності має бути невід'ємним компонентом професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

Проблемам дослідження волонтерства як соціального феномену присвятили свої роботи такі європейські вчені, як: Дж. Девіс Сміт, М. Харріс, Р. Хедлі, Л. Ремрайк, Л. Графф, С. Маккарлі, Р. Лінч, С. Вінйард, Б. Стайлінгс, К. Бідерман, Дж. Нобл, Л. Роджерс, С. Елліс, К. Кемпбел, К. Вейсман, А. Вейсборд, К. Нойс, Б. Вітіч.

На теренах колишнього СРСР найпершими вченими, які почали досліджувати волонтерство були російські вчені О. Великанова, В. Гараніна, В. Кочеткова, Н. Черепанова, Г. Бодренкова, Л. Кудринська та ін.

Що стосується дослідження волонтерського руху в Україні, то даній проблематиці присвятили свої роботи А. Аніщенко, О. Беспалько, Р. Вайнола, Н. Заверіко, І. Зверева, Р. Ілейжер, Є. Ільїн, А. Капська, Г. Крапівіна, Г. Лактіонова, Л. Логачова, Т. Лях, В. Петрович, С. Савченко, Ю. Семенова, С. Харченко, М. Чухрай, О. Шумакова, І. Юрченко. Хоча їх праці орієнтовані перш за все на реалізацію проектів у галузі соціальної роботи. Цікавим видається дослідження української вченої І. Юрченко, яке розкриває проблеми інституціоналізації волонтерського руху в Україні, визначає подальші шляхи його розвитку.

Аналізу формування і розвитку молодіжного руху в Україні присвятили свої праці Т. Голобуцька, О. Голобуцький, І. Коляка, Д. Кравченко, В. Кулик, І. Мартинюк, Я. Немирівський, В. Леник та ін.

Заслужують на увагу праці В. Барабаша, В. Головенька, О. Корнієвського, В. Якушика та інших науковців, які досліджують джерела, генезу, сучасний розвиток молодіжного руху України, взаємини між молодіжними організаціями, їх відносини з інституціями громадянського суспільства та державою.

Окремі аспекти діяльності волонтерів розкриті в працях вітчизняних науковців. Так, у роботах Н. Заверико, І. Звереві, Г. Лактіонової, Ю. Поліщука, С. Харченка обґрунтовано роль волонтерства як складової соціально-педагогічної роботи з молоддю. У дослідженнях О. Безпалько, Р. Вайноли, А. Капської, В. Петровича розкрито технології залучення та підготовки молоді до волонтерської діяльності. Вітчизняні науковці З. Бондаренко, О. Карпенко, Л. Міщик, В. Поліщук розглядають волонтерство як фактор професійного становлення майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників.

Аналіз багаторічного досвіду волонтерства подано у роботах зарубіжних авторів, зокрема Г. Каскеллі, Р. Кроу, Б. Левайн, Р. Лінча, С. Маккарлі, М. Мерріл, К. Навартнам, М. Нуланд.

У загальному розумінні **волонтерство** – це той внесок, який робиться фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні, без просування по службі, для добробуту і процвітання спільнот та суспільства в цілому. Волонтерський рух також є основою діяльності недержавних та громадських організацій, професійних організацій та профспілок [5].

Термін «волонтер» (від лат. voluntarius, voluntas – добра воля) за радянських часів сприймався та вживався виключно на позначення тих осіб, які з власної волі – добровільно вступили на військову службу. І лише наприкінці ХХ ст., у зв'язку з стрімким поширенням світового волонтерського руху та розповсюдженням даного руху на пострадянському просторі у 90-х рр., завдяки діяльності благодійних організацій, програм обміну, у суспільній свідомості термін «волонтерство» починає сприйматися як різновид безкоштовної та безоплатної

суспільно-корисної діяльності, що надається добровольцями з власної ініціативи.

У 2019 році, в усьому світі відзначалося 160-річчя з дня виникнення волонтерського руху, засновником якого по праву вважають відомого швейцарського підприємця Жана Анрі Дюнану, якому вперше було присвоєно Нобелівську премію миру за підтримку цього руху. Завдяки Дюнану, утворилася і на сьогодні налічує понад 97 мільйонів активних добровольців по всьому світі Міжнародна організація Червоного хреста, що надає допомогу постраждалим внаслідок будь-яких чи то природних катаклізм, чи то людських насильницьких дій незалежно від віросповідання, расової та політичної приналежності.

Офіційно волонтерство в Україні було визнано постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року за №1895, де затверджувалися також і положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг [5]. Але тільки через вісім років (19 квітня 2011 року) Верховна Рада України прийняла Закон «Про волонтерську діяльність» [22].

Постановою Верховної Ради України №22 від 2015 року були внесені зміни до Закону України щодо волонтерської діяльності, а саме визначається, що «волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які є дієздатними. Особи віком від 14 до 18 років здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника».

Закон України «Про волонтерську діяльність» (зі змінами від 5 березня 2015 року) визначає, що молодь, а саме особи віком від 14 до 18 років не можуть надавати волонтерську допомогу Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, а також не можуть здійснювати нагляд за засудженими та проводити з ними соціально-виховну

роботу і не можуть надавати волонтерську допомогу у медичних закладах. Хоча треба зазначити, що саме молодь у віці 16-18 років була однією із перших, хто надавав волонтерську допомогу, як на початку проведення антитерористичної операції, так і в медичних закладах (куди направляли військових після отримання ними поранень у зоні проведення антитерористичної операції).

Що стосується іноземців, то перші іноземні волонтери з «Корпусу миру» з'являються в Україні у 1992 році завдяки підписаній двосторонній угоді між Україною та США. Станом на 2012 рік Україна мала найбільшу кількість американських учасників-волонтерів серед всіх країн світу, які приймали волонтерів «Корпусу». Згодом українці подібну діяльність підтримали і вона набула статусу національної. Так, в Україні було зареєстровано перший Всеукраїнський суспільний центр «Волонтер», найактивнішими учасниками якого стали студенти та старшокласники. Одна з українських волонтерських організацій «Альтернатива В», була заснована ще у 1992 році. Основними напрямками її діяльності є: організація та проведення міжнародних волонтерських таборів на території України, координація міжнародних волонтерських обмінів.

Найчисельнішою групою в Україні, яка на сьогодні займається волонтерством, є переважно студентська молодь, хоча, через політичне становище та антитерористичну операцію, яка відбувається на сході України, протягом 2014-2019 років значно зросла частка участі у волонтерській діяльності людей віком від 36 і до 60 років (хоча на початок 2016 року можна побачити спад волонтерської активності в цьому напрямку).

Участь молоді у волонтерському русі дає їм змогу перш за все, спробувати себе і випробувати свої можливості, беручи участь у різних програмах соціальної спрямованості. Через події, які відбуваються на сході України, участь молоді у волонтерському русі значно поживалася. Це сприяло тому, що, якщо до 2013 року волонтерський рух в Україні мав переважно стихійний характер або зосереджувався в різних

соціальних установах при міських, районних та інших центрах та нараховував малочисельні групи перш за все тих, хто опікувався малозабезпеченими сім'ями, дітьми сиротами, дітьми позбавленими батьківського піклування, жінками, що зазнали насильства в сім'ї, то після подій, які змінили хід історії незалежної України, волонтерський рух на підтримку українського війська та єдності української держави став дійсним осередком об'єднання різних волонтерських самоорганізованих груп. Гнучкі форми волонтерської діяльності на практиці виявилися найбільш продуктивними, адже обхід бюрократичних процедур за екстраординарних обставин призводить до економії часу та допомагає швидше реагувати на надання допомоги тим чи іншим чином. В Україні волонтерський рух на сучасному етапові розвивається в силу як внутрішніх ресурсів, так і зовнішніх добровільних допомог.

Волонтерство – це добровільна безкорисна суспільно корисна діяльність, що може здійснюватись і окремими людьми, і організаціями. А *волонтерська група* – це невелика за чисельністю спільнота людей, яка діє на добровільних засадах, об'єднана певною благодійною діяльністю, утворена при державній чи неурядовій організації, або ж функціонує як неформальна ініціативна група.

На думку І. Звереві, *волонтерська робота* – це добродійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства в цілому. Людину, яка добровільно надає безоплатну соціальну допомогу та послуги особам з інвалідністю, хворим, особам і соціальним групам, що опинилися в складній життєвій ситуації, називають *волонтером* [23, с. 38].

Згідно із Загальною декларацією волонтерів, яку було прийнято на II Конгресі Міжнародної Асоціації Волонтерів 14 вересня 1990 року в Парижі, волонтерська діяльність розглядається як інструмент соціального, культурного, економічного розвитку. У Декларації підкреслюється, що

волонтерство – це добровільний вибір, що відображає особисті погляди і позиції; що виражається, як правило, у спільній діяльності в межах різного роду асоціацій. Волонтерство сприяє покращенню якості життя, особистому процвітанню й поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху будівництва справедливого і мирного суспільства, більш збалансованому економічному і соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і нових професій. У Декларації проголошено низку головних принципів руху, зокрема, принцип надання особистих або організованих послуг, а також принцип перетворення волонтерства в елемент особистісного розвитку, набуття нових знань та навичок [15].

Як уже було відмічено, що найчисельнішою групою волонтерів в Україні є учнівська та студентська молодь, яка працює переважно у складі окремих волонтерських груп.

Проаналізовані нами різні підходи зарубіжних та вітчизняних науковців до класифікації волонтерських груп, дало можливість виокремити такі види студентських волонтерських груп:

– *за приналежністю до організації* (волонтери державної організації, волонтери громадської організації, волонтери вищого навчального закладу);

– *за досвідом волонтерської роботи* (волонтери без досвіду, волонтери з незначним досвідом, волонтери з достатнім досвідом);

– *за тривалістю волонтерської роботи* (волонтери, які працюють тривалий проміжок часу (понад 6 місяців); сезонні волонтери (працюють час від часу); волонтери, які працюють короткий проміжок часу (менше 6 місяців);

– *за складом волонтерської групи* (волонтери-студенти спеціальностей «Соціальна робота», «Соціальне забезпечення», волонтери-студенти медичних вищих навчальних закладів, волонтери-студенти інших закладів вищої освіти, змішані студентські волонтерські групи із представників різних закладів вищої освіти).

Базуючись на наукових положеннях Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Н. Заверико, І. Зверєвої, А. Капської, Г. Лактіонової, С. Савченка, С. Харченка про зміст соціальної роботи визначено *основні напрями роботи студентських волонтерських груп*: профілактичний, інформаційно-просвітницький, рекреативний, соціально-рекламний, реабілітаційний, соціально-побутовий, охоронно-захисний, діагностико-корекційний, фандрейзинговий. Напрями роботи цих груп зумовлюються метою та основними завданнями соціальної роботи окремої державної чи неурядової організації [6].

В Україні та світі волонтерська діяльність здійснюється за такими *напрямами*:

- надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації;
- здійснення догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги;
- надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи військового стану, проведення антитерористичної операції, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям, внутрішньо переміщеним особам;
- надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів;
- проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;
- сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових

спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів [10].

Таким чином, сучасний стан розвитку соціальної роботи як науки дає нам змогу розглядати волонтерство як ресурс соціальної роботи, спираючись на технологічний підхід у соціальній роботі.

Ми пропонуємо розглядаємо волонтерство як складову професійної підготовки фахівців у галузі соціальної роботи, як школу особистісного розвитку, успішної самореалізації особистості.

Слід зазначити, що в 90-х роках ХХ століття в Україні була започаткована професійна підготовка фахівців соціальної сфери. Становлення соціальної роботи як нового для українського суспільства виду професійної діяльності, виникнення державних установ соціального обслуговування населення та громадських організацій призвели до актуалізації проблеми соціальної освіти з точки зору виявлення її тенденцій і змісту; конкретизації специфіки соціальної роботи на сучасному етапі її розвитку; визначенню умов оптимізації підготовки фахівців у соціальній сфері.

Вважаємо, що доцільним є впровадження у процес професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери неперервної практичної підготовки, починаючи з I-го курсу і до закінчення закладу вищої освіти.

Неперервна практична підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери повинна здійснюватися на підставі таких принципів: тісного взаємозв'язку між теоретичним навчанням і практичною підготовкою, науково-творчого характеру практичної підготовки, послідовності, динамічності, перспективності, свободи вибору, співробітництва.

До основних завдань практичної підготовки відносять: ознайомлення студентів з організаційною структурою системи соціального захисту населення України, змістом, формами й методами діяльності різнопрофільних соціальних служб (установ, організацій), контингентом їхніх клієнтів, співпрацею зі службами-партнерами; формування позитивної мотивації благодійної діяльності; допомога соціальним

службам, установам, організаціям, визначених базами практики, в реалізації завдань; поглиблення та удосконалення теоретичних знань, встановлення їх зв'язку з практичною діяльністю; практичне застосування методик і технологій соціальної роботи; діагностика професійної придатності студентів до обраної професії; їхня психологічна адаптація до професії; формування професійно значущих якостей фахівця соціальної сфери (милосердя, доброта, емпатія, довіра, почуття відповідальності, організованість і дисциплінованість, активність та ініціативність, розуміння і дотримання принципів і цінностей соціальної роботи); удосконалення комунікативних, організаційних, діагностичних, дидактичних, аналітичних, проектувальних умінь і навичок; створення умов для розвитку здібностей і самореалізації студента, для формування власного стилю діяльності; формування у студентів творчого і дослідницького підходів до професійної діяльності. Серед різних видів практик чільне місце повинна посідати волонтерська практика.

В українському суспільстві відбуваються глобальні зміни усіх сфер життя, у тому числі, і соціальної сфери. У зв'язку з цим важливого значення набуває якісна підготовка фахівців із соціальної роботи з урахуванням сучасних вимог стейкхолдерів (роботодавців) до професіоналів цього профілю.

Соціальна робота – це відносно новий фах для нашої країни, але дуже важливий в умовах збільшення кількості соціально-вразливих людей, які знаходяться у складних життєвих ситуаціях. Для підготовки фахівця з соціальної роботи важливого значення набуває не тільки теоретична підготовка, а й практична. При чому, співвідношення теорії та практики повинно бути майже рівнозначним. Тому в умовах активної професіоналізації соціальної роботи, зміни освітніх стандартів та впровадження нових освітніх програм галузі знань 23 Соціальна робота спеціальності 231 Соціальна робота за освітньою програмою Соціальна робота; галузі знань 23 Соціальна робота спеціальності 232 Соціальне забезпечення за освітньою програмою Соціальна допомога Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

важливим аспектом є зосередження уваги на якісній практичній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери.

Професіоналізм фахівця із соціальної роботи складається із професійних знань, навичок й умінь. Оволодіння навичками й умінь є складовою частиною практичної підготовки фахівців, формування яких, як правило, здійснюється під час практикумів, а також під час безперервної практики.

Практика – одна із важливіших складових професійної підготовки спеціаліста. Одним із різновидів практик виступає – навчальна волонтерська безвідривна практика, яка відіграє важливу роль у процесі практичної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, формуванні умінь та навиків здійснення волонтерської діяльності, засвоєння її основних цінностей: альтруїзму, милосердя, благодійництва тощо.

У період практики особливо інтенсивно проходить процес формування професійних умінь і навичок, оскільки вона проводиться в умовах, максимально наближених до майбутньої професійної діяльності, і, фактично, являє собою організацію самостійної практичної діяльності, спрямованої на вирішення конкретних професійних завдань.

Навчальна волонтерська безвідривна практика є однією з форм професійної підготовки студентів галузі знань 23 Соціальна робота спеціальності 231 Соціальна робота за освітньою програмою Соціальна робота денної форми навчання; для студентів галузі знань 23 Соціальна робота спеціальності 232 Соціальне забезпечення за освітньою програмою Соціальна допомога денної форми навчання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Програму навчальної волонтерської безвідривної практики розроблено відповідно до навчальних планів підготовки бакалавра галузі знань 23 Соціальна робота спеціальності 231 Соціальна робота за освітньою програмою Соціальна робота денної форми навчання; галузі знань 23 Соціальна робота спеціальності 232 Соціальне забезпечення за освітньою програмою Соціальна допомога денної форми навчання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана

Огієнка (протокол №3 від 29 березня 2018 р.), Методичних рекомендацій до складання програм практики студентів вищих навчальних закладів України (лист Міносвіти України №31-5/97 від 14 лютого 1996 р.), Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, затвердженого наказом Міністерством освіти і науки України №93 від 08 квітня 1993 року (зі змінами, внесеними Міносвіти №351(0351281-94) від 20 грудня 1994 р.), Положення про систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, затвердженого вченою радою (протокол №6 від 30 травня 2017 р.), Положення про проведення практики здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, затвердженого вченою радою (протокол №5 від 30 травня 2018 р.), Положення про організацію освітнього процесу в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, затвердженого вченою радою (протокол №7 від 30 серпня 2018 р.) та інших нормативно-правових актів у галузі освіти.

Мета навчальної волонтерської безвідривної практики полягає в ознайомленні зі специфікою соціальної роботи окремих соціальних служб, закладів і установ різної відомчої належності; формування позитивної мотивації благодійної діяльності, комплексу професійних знань, умінь, навичок її здійснення; розвиток особистісних та творчих якостей майбутніх фахівців та надання добровільної та доброзичливої допомоги шляхом власної свідомості, посильної участі у їх діяльності (як помічники спеціалістів).

Завданнями навчальної волонтерської безвідривної практики є:

- створення умов для закріплення та практичного застосування студентами теоретичних знань;
- допомога соціальним службам, установам, організаціям, визначених базами практики, в реалізації завдань;
- організація і надання соціотерапевтичної допомоги клієнтам;

– організація культурно-дозвіллевої та оздоровчої діяльності з клієнтами;

– формування позитивної мотивації благодійної діяльності;

– формування професійно-значущих якостей фахівця соціальної сфери (милосердя, доброта, емпатійне співпереживання, толерантність, довіра, почуття відповідальності, організованість і дисциплінованість, активність та ініціативність, розуміння і дотримання принципів і цінностей соціальної роботи);

– реалізація творчого потенціалу студентів (вміння бачити й вирішувати проблеми, висувати гіпотези та оригінальні ідеї, концентрувати творчі зусилля, моделювати ситуації);

– практична підготовка студентів до здійснення волонтерської діяльності впродовж подальшого навчання у ЗВО у складі студентського волонтерського загону.

Базою для продовження навчальної волонтерської безвідривної практики студентів виступає – Кам'янець-Подільський міський Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Цікавим, на нашу думку є опис змісту практичної діяльності щодо виконання здобувачем вищої освіти усіх розділів програми навчальної волонтерської безвідривної практики та змісту індивідуального завдання. Наприклад, щоденник навчальної волонтерської безвідривної практики містить окремий розділ, що має назву – Трудова книжка волонтера у якій керівник від бази практики подає інформацію щодо тематики заходу з його стислим описом та кількістю годин у яких приймав участь студент-волонтер. Кількість відпрацьованих годин становить не менше 40 годин, які в подальшому чітко відображені у протоколі захисту навчальної волонтерської безвідривної практики.

Також слід зазначити, що викладачами кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка видані

методичні рекомендації щодо організації та проведення навчальної волонтерської безвідривної практики для студентів означених спеціальностей; навчальна волонтерська безвідривна практика: програма і методичні рекомендації до організації та проведення практики для студентів галузі знань 23 Соціальна робота спеціальності 231 Соціальна робота за освітньою програмою Соціальна робота (денна та заочна форма навчання); для студентів галузі знань 23 Соціальна робота спеціальності 232 Соціальне забезпечення за освітньою програмою Соціальна допомога [18].

Щороку 5 грудня з нагоди Міжнародного дня волонтера уже стало традицією, що у стінах Міської мерії студенти-волонтери отримують грамоти, подяки, цінні нагороди за їхню активну громадську позицію, безкорисливу соціально-спрямовану діяльність, свідому громадську позицію, сприяння розвитку волонтерського руху.

Теоретичною базою для проходження навчальної волонтерської безвідривної практики є вивчення навчальної дисципліни «Організація волонтерської діяльності в соціальній сфері».

Метою викладання навчальної дисципліни «Організація волонтерської діяльності в соціальній сфері» є сприяння оволодінню студентами основними знаннями та вміннями, необхідними для організації волонтерських груп за умов майбутньої професійної діяльності, а також розвитку в студентської молоді соціальної активності, навичок усвідомленого та активного вибудовування власного життя.

Підкреслимо, що позааудиторна робота зі студентами повинна мати обов'язково професійно спрямований характер, який розуміємо як створення навчально-виховних соціальних ситуацій волонтерської тематики, складність яких поступово збільшується з урахуванням розмаїття форм і методів волонтерської роботи, що вимагає від студентів виявів самостійності, вольового напруження, емоційної налаштованості для розв'язання запропонованих завдань [3, с. 60-63].

За умов правильної організації позааудиторної роботи студенти мають можливість набути практичного досвіду волонтерської роботи, сформувати павички самостійних дій, пошуку власного професійного стилю діяльності. Важливою умовою є систематичність проведення позааудиторних заходів та їх зв'язок із навчальною й практичною волонтерською роботою.

Таким чином, підкреслимо, що **волонтерство** – це вагомий ресурс соціальної роботи і, водночас, можливість вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Для молоді волонтерська діяльність є не тільки способом проведення вільного часу, самореалізації і можливістю принести користь суспільству, але і стимуляцією майбутніх фахівців до професійного зростання і розвитку. Особливо це стосується фахівців соціальної сфери, оскільки піклування про людей, надання їм необхідної допомоги є важливою складовою їх професійної діяльності.

У волонтерському русі дуже багато позитивних аспектів, які варто використати у професійній підготовці фахівців соціальної сфери, оскільки волонтери – це не тільки люди-альтруїсти, вони працюють також заради здобуття досвіду, спеціальних знань і навичок, установлення важливих особистісно-професійних контактів. Волонтерство дозволяє молодій людині в значній мірі реалізувати почуття особистої громадянської відповідальності і, водночас, – це важлива сходинка для подальшого професійного розвитку.

Якості, які розвиваються у студентів, залучених до волонтерської діяльності, сприяють формуванню професійної спрямованості майбутнього фахівця соціальної сфери. У волонтерській діяльності має місце постійне вдосконалення взаємовідносин з власним внутрішнім духовним «Я»; відбувається включення студентів у процеси самосприйняття (студент пізнає себе як джерело бажань і потреб); самоідентифікація (корекція індивідуальної свідомості при співставленні з іншими особистостями); саморозкриття, самореалізація; формується установка на подолання труднощів у професійній діяльності.

Волонтерська робота студентів в умовах навчання в ЗВО є досить творчим і багатогранним процесом, який забезпечує професійний розвиток та саморозвиток особистості майбутнього спеціаліста, та гарантує високий рівень розвитку професійно-особистісних якостей, потрібних для майбутньої професійної діяльності, життєуспішності та облаштування власної долі.

Досвід залучення студентів до волонтерської діяльності свідчить, що значна частина з них після закінчення ЗВО продовжує займатися волонтерською роботою в тій чи іншій сфері.

Отже, волонтерська практика студентів, безперечно, повинна стати невід'ємною складовою практичної професійної підготовки сучасного фахівця соціальної сфери і сприяти вдосконаленню системи соціальної освіти.

4.2. Організація волонтерської роботи в умовах закладу вищої освіти (на прикладі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка)

Соціальне виховання студентів під час навчання у ЗВО – це процес, що сприяє професійному й особистісному становленню фахівців соціальної сфери, і розглядається як один головних напрямків діяльності сучасної вищої школи в умовах інтеграції до Європейської спільноти. Виховання духовно зрілої особистості, для якої поняття добра, справедливості, совісті, обов'язку набули непохитності, стали власними ціннісними орієнтирами, є головною метою сучасної освіти. Однак досягнення її – справа надзвичайно складна. Вона вимагає передусім глибокого теоретичного осмислення [1, с. 31; 17, с. 76-77].

Зрозуміло, що прагнення особистості здійснити себе через свою професійну діяльність є однією з основних людських цінностей. Тому зміцнення й підтримка цього прагнення мусить виступити з одного боку, зміцнювати професійну мотивацію, а з іншого – слугувати зразком для побудови життєвої і професійної стратегії. У цьому зв'язку надзвичайно важливо, щоб із ранніх

етапів професійного становлення студенти почали осмислення свого ціннісного простору, побачили його зв'язок із цілями й завданнями обраної професії, а також були залученими у спеціально організовану роботу з розвитку своїх смислових та професійних орієнтирів [2, с. 233].

Такою роботою може бути волонтерська діяльність студентів під час навчання у закладі вищої освіти. Розв'язання питання підготовки студентів до майбутньої професії засобами волонтерської роботи можливе за умови переосмислення теоретичних засад організації волонтерської роботи в ЗВО, а також визначення мети, змісту навчання волонтерів у контексті особистісно орієнтованої парадигми освіти. Сьогодні переважна кількість студентів займається волонтерською роботою, сформовано її оптимальну модель в умовах ЗВО, яка включає ефективні механізми залучення та відбору, навчання та моніторингу, супервізії та заохочення, які є основними етапами діяльності волонтерів.

Славні традиції добродійництва вже тривалий час продовжує Кам'янець-Подільський міський Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Кам'янець-Подільський міський Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – Центр) – спеціальний заклад, що проводить соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Скорочена назва Центру – КПМЦСССДМ.

Центр утворюється, реорганізується та ліквідується міською радою та на лежить до сфери її управління, підпорядковується міському голові, заступнику міського голови та виконавчому комітету.

Діяльність Центру спрямовується Міністерством соціальної політики України, Департаментом соціального захисту населення Кам'янець-Подільської міської ради. Положення про Центр затверджується рішенням міської ради.

Центр у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, наказами Мінсоцполітики, іншими

нормативно-правовими актами з питань сім'ї, дітей та молоді, наказами директора обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, рішеннями міської ради та виконавчого комітету міської ради, розпорядженнями міського голови, а також цим положенням.

Основними принципами діяльності Центру є:

- законність;
- соціальна справедливість;
- доступність та відкритість;
- конфіденційність та відповідальність за дотримання етичних і правових норм;
- додержання і захист прав людини;
- адресність та індивідуальний підхід;
- добровільність вибору в отриманні чи відмові від отримання соціальних послуг;
- комплексність та системність під час надання соціальних послуг;
- дотримання державних стандартів і нормативів соціальних послуг;
- максимальна ефективність використання бюджетних та позабюджетних коштів.

Основними завданнями Центру є:

- проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню в складні життєві обставини сімей, дітей та молоді;
- виявлення сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги;
- здійснення соціального супроводу сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, надання їм соціальних послуг за результатами проведеної оцінки потреб їх у таких послугах;
- організація здійснення наставництва над дитиною, яка проживає у закладах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей;

– забезпечення взаємодії із структурними підрозділами місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також залучення потенціалу територіальної громади до проведення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю.

Центр відповідно до покладених на нього завдань:

➤ здійснює заходи щодо:

– виявлення та обліку сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги;

– контролю у межах повноважень за цільовим використанням державної допомоги при народженні дитини;

– соціальної та психологічної адаптації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа з метою підготовки до самостійного життя, організації здійснення наставництва;

– соціального супроводження прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу, а також соціального супроводу дітей, які перебувають під опікою, піклуванням, за поданням служби у справах дітей;

– інформування населення про соціальні послуги, які надаються відповідно до законодавства;

– надання особам, які постраждали від домашнього насильства, та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, вичерпної інформації про їх права та можливість отримання допомоги;

➤ проводить оцінку потреб сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, у тому числі сімей учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщених осіб, осіб, які постраждали від домашнього насильства, та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі, визначає види соціальних послуг та методи соціальної роботи, забезпечує психологічну підтримку;

➤ надає сім'ям, дітям і молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої

допомоги, в тому числі сім'ям учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщених осіб, осіб, які постраждали від домашнього насильства, та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі, соціальні послуги з:

- соціального супроводу;
- консультування;
- соціальної профілактики.

За результатами оцінки потреб центр надає послуги з:

- соціальної інтеграції та реінтеграції;
- соціальної адаптації;
- соціального супроводу сімей, в яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування;
- кризового та екстреного втручання;
- представництва інтересів;
- посередництва (медіації);
- забезпечує соціальний патронаж молодих осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк, а також звільнених від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених законом, за повідомленням структурного підрозділу з питань соціального захисту населення виконавчого органу міської ради;
- складає план реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми;
- впроваджує новітні соціальні технології, спрямовані на недопущення, мінімізацію чи подолання складних життєвих обставин (у тому числі щодо патронату над дитиною);
- узагальнює на місцевому рівні статистичні дані та готує інформаційно-аналітичні матеріали стосовно проведеної соціальної роботи, які подає регіональному центру та відповідному місцевому органу виконавчої влади;
- співпрацює з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, навчальними закладами, закладами охорони здоров'я, територіальними структурними підрозділами Національної поліції.

Центр має право:

➤ вносити Мінсоцполітики, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування пропозиції щодо вдосконалення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

➤ подавати пропозиції до проектів місцевих бюджетів з питань, що належать до їх компетенції;

➤ укладати в установленому порядку договори з підприємствами, установами та організаціями (в тому числі іноземними) щодо проведення робіт, спрямованих на виконання покладених на нього завдань;

➤ залучати фахівців інших закладів, установ та організацій різних форм власності для здійснення соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах; в установленому порядку одержувати від підприємств, установ та організацій інформацію з питань, що належать до його компетенції;

➤ вживати заходів для забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів сімей, дітей та молоді;

➤ утворювати спеціалізовані служби підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, зокрема мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, притулки у формі структурних підрозділів центру.

Центр очолює директор, який призначається на посаду і звільняється з посади міським головою за погодженням з директором обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Директор Центру:

➤ здійснює загальне керівництво діяльністю Центру, несе персональну відповідальність за виконання покладених на Центр завдань, законність прийнятих ним рішень;

➤ розробляє та подає на затвердження виконавчого комітету міської ради граничну чисельність працівників, структуру та штати Центру;

➤ розробляє та подає на затвердження міському голові в установленому порядку кошторис, штатний розпис Центру в

межах граничної чисельності працівників та фонду оплати праці;

- затверджує положення про структурні підрозділи Центру та посадові інструкції його працівників;

- видає в межах своїх повноважень накази організаційно-розпорядчого характеру, організовує і контролює їх виконання;

- представляє Центр у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями;

- проводить особистий прийом громадян з питань, що належать до компетенції центру;

- розпоряджається в установленому порядку майном і коштами Центру;

- утворює в Центрі атестаційну комісію, сприяє підвищенню кваліфікації працівників Центру;

- призначає на посаду та звільняє з посади працівників Центру;

- приймає рішення щодо заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників Центру.

Діяльність Центру фінансується за рахунок коштів місцевого бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством.

Центр надає послуги на безоплатній основі. Умови оплати праці працівників Центру затверджуються Мінсоцполітики. Гранична чисельність працівників, структура та штати Центру затверджується рішенням виконавчого комітету міської ради. Кошторис, штатний розпис Центру, в межах визначеної граничної чисельності та фонду оплати праці працівників, затверджується міським головою. Центр є юридичною особою, має самостійний баланс, відповідні рахунки в територіальних органах Казначейства, печатку та бланк із своїм найменуванням.

Багато років поспіль Кам'янець-Подільський міський Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді плідно співпрацює з кафедрою соціальної педагогіки і соціальної роботи факультету корекційної та соціальної педагогіки і

психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, яка готує фахівців для роботи саме у соціальних службах, щодо здійснення соціальної підтримки сімей, дітей та молоді. Кафедра направляє студентів для проходження практики до Центру, у свою чергу, Центр залучає студентів до волонтерської діяльності. Спільно проводяться благодійні акції підтримки сімей з дітьми, які потребують адресної допомоги, загальноміські заходи різного спрямування.

Зокрема на основі укладеного Меморандуму про співпрацю кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Кам'янець-Подільським Міським центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді від 02.03.2016 р. з метою налагодження співпраці та усвідомлюючи необхідність спільних дій, спрямованих на соціальний захист, для поліпшення співпраці з інститутами громадянського суспільства діє програма «Практична підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери для подальшого здійснення професійної та волонтерської діяльності (Школа волонтерів)», після закінчення якої студенти отримують сертифікати, посвідчення волонтера та укладають договір співпраці із Центром. Укладений Меморандум про співпрацю кафедри та Центру покликаний значно розширити можливості у підготовці фахівців соціономічного профілю та вирішенню соціальних проблем міста.

У цьому напрямку, 22 березня 2016 року відбувся науково-практичний семінар «Командний підхід у розвитку волонтерської діяльності серед студентської молоді». Організаторами заходу виступили кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Кам'янець-Подільський міський Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Під час семінару прозвучали виступи теоретиків та практиків щодо здійснення та розвитку волонтерської діяльності серед студентів університету та при проходженні навчання у «Школі волонтерів» Центру. Цікавими для студентства стали аналіз стінгазет на тему волонтерства та результати анкетування щодо готовності студентської молоді для здійснення волонтерської діяльності. Проте особливу увагу привернули до себе виступи студентів, які протягом чотирьох років навчання проходили практику у Центрі та стали його активними волонтерами. Організатори науково-практичного семінару висловили сподівання, що проведення такого роду заходів розвиватиме волонтерський рух серед студентів університету.

Програма навчання волонтерській справі у межах діяльності Школи волонтерів спрямована на особистісний розвиток, успішну соціалізацію студентів, залучення їх до гуманістичних традицій милосердя українського народу, цільовим компонентом якої є формування морально-етичних традицій милосердя під час навчання у закладі вищої освіти, сприяння в духовному розвитку, правильній соціальній позиції, самореалізація особистості студентської молоді, формування найважливіших професійно-особистісних якостей майбутніх фахівців соціальної сфери: милосердя, емпатії, відповідальності, толерантності, вимогливості до себе та інших. Головним гаслом Школи волонтера є: Від практиканта – до волонтера: приходьте – навчимо; долучайтесь – допоможемо!

Програма навчання волонтерів при Кам'янець-Подільському міському Центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді має за мету: забезпечення комплексної теоретичної та практичної підготовки волонтерів з числа учнівської та студентської молоді до роботи з різними категоріями населення та їх участю в організації та проведенні заходів соціально-педагогічного спрямування. Дана програма працює за розробленим календарним планом поданим у таблиці 4.1.

Таблиця 4.1

Програма навчання волонтерів при Кам'янець-Подільському міському Центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

№ з/п	Назва заняття	Вид заняття	Відповідальний	Примітка
1.	Волонтери в системі Центрів СССДМ	Бесіда		
2.	Розвиток комунікативних навичок	Тренінгове заняття		
3.	Розвиток лідерських здібностей	Тренінгове заняття		
4.	Конфлікт та техніки психологічної самооборони	Тренінгове заняття		
5.	Гарний настрій	Інтерактивне заняття		
6.	Діяльність волонтерів в умовах вуличного простору	Навчальне заняття		
7.	Здоровий спосіб життя	Інтерактивне заняття		
8.	Волонтери в соціально-педагогічних акціях	Інтерактивне заняття		
9.	Підготовка волонтерів до роботи за програмою «Діди Морози-волонтери»	Навчальне заняття		
10.	Основні принципи роботи із засобами масової інформації	Навчальне заняття		
11.	Дружба чи кохання?	Тренінгове заняття		

Заняття у Школі волонтера рекомендується проводити 2 рази на місяць.

Таким чином, програма навчання волонтерській справі у межах діяльності Школи волонтерів на базі Кам'янець-Подільського міського Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді спрямована на проведення практичних вправ та ігрових активностей, що спрямовані на закріплення знань та побудову розуміння щодо сутності та специфіки волонтерської діяльності та цивільно-правової відповідальності волонтера, вдосконалення навичок вербальної та невербальної комунікації волонтера, вирішення конфліктних ситуацій, проектного управління у волонтерській діяльності, розвитку самоврядування та побудови взаємодії громади і влади, надання домедичної допомоги постраждалим в екстремальних умовах, а також засвоєння прийомів підвищення особистої стресостійкості волонтера.

Висновки

Встановлено, що одним із напрямів на шляху гуманізації суспільства є цілеспрямована підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери на принципах гуманізму, поваги до інших і самоповаги, доброзичливості та милосердя, толерантності й неупередженого ставлення до тих, хто потребує допомоги, вимогливості до себе, динамічності та соціальної активності.

Підкреслено, що волонтерство – це вагомий ресурс соціальної роботи і, водночас, можливість вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Для молоді волонтерська діяльність є не тільки способом проведення вільного часу, самореалізації і можливістю принести користь суспільству, але і стимуляцією майбутніх фахівців до професійного зростання і розвитку. Особливо це стосується працівників соціальної сфери, оскільки піклування про людей, надання їм необхідної допомоги є важливою складовою їх професійної діяльності.

Представлено різноманіття напрямів, форм та методів волонтерської діяльності, які відкривають широкі перспективи для активізації духовного, інтелектуального та культурного потенціалу, що детермінує розвиток людини і суспільства як сьогодення, так і майбутнього. Усвідомлення майбутніми

фахівцями соціальної сфери місця і ролі волонтерської роботи як засобу особистісного розвитку та самореалізації, самовизначення та самоствердження, як способу надання допомоги людям, які її потребують, є шляхом не тільки саморозвитку, а й професійного становлення.

Ми пояснили, що волонтерська практика студентів, безперечно, повинна стати невід'ємною складовою практичної професійної підготовки сучасного фахівця соціальної сфери і сприяти вдосконаленню системи соціальної освіти, адже, у процесі волонтерської діяльності молодь розширює своє бачення, розвиває свій інтелектуальний рівень, реалізує можливість втілення своїх творчих планів та лідерського потенціалу. Особлива роль у формуванні лідерських якостей належить соціальному проєктуванню, а саме через отримання навичок розробки свого волонтерського проєкту, об'єднання зусиль з однокумцями для спільної розробки та реалізації проєкту, що сприяє підвищенню соціальних компетенцій та розвитку навичок і умінь волонтера.

Встановлено, що переосмислення сутності та фундаментальної ролі волонтерства, що відбувається протягом декількох десятиліть призвело до розуміння і визнання на глобальному рівні того, що волонтерство – це основа для розбудови громадянського суспільства, інструмент, що сприяє нарощуванню соціального капіталу, економічного зростання та соціального добробуту суспільства.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн: навч.-метод. посіб. Київ: Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. 344 с.

2. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. Київ: Академ-видав, 2009. 248 с.

3. Бондаренко З. П. Опорний конспект лекцій до спецкурсу «Соціально-педагогічні основи волонтерської роботи». Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2010. 64 с.

4. Вайнола Р. Х. Технології соціально-педагогічної роботи: курс лекцій для вищ. навч. закл. Київ: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2008. 152 с.

5. Вайнола Р., Капська А., Комарова Н. та ін. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. Київ: Академпрес, 1999. 112 с.

6. Волонтерство: порадник для організатора волонтерського руху / Укл.: Т. П. Лях, авт. кол. О. В. Безпалько, Н. В. Заверико, І. Д. Зверева, Н. В. Зимівець. Київ: Волонтер. 2001. 176 с.

7. Волонтерський менеджмент: помічник / упор. Ю. Мартинова. Київ: Центр волонтеріату «Добра воля», 2010. 110 с.

8. Волонтери: сила добра / під ред.: Т. П. Булата, М. В. Нестребчука, В. Д. Ритенко. Київ: Кур'єр ЮНЕСКО, 2001. Вип. 7–8. 163 с.

9. Горелов Д. М., Корнієвський О. А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2015. 36 с.

10. Грига І., Брижовата О., Дума Л., Лисенко О. Досвід волонтерської роботи та напрями її вдосконалення. Соціальна робота в Україні: перші кроки / під ред. В. Полтавця. Київ: КМ Academia. 2000. С. 145–173.

11. Діяльність центрів соціальних служб для молоді України: сучасний стан і перспективи розвитку: монографія. С. В. Толстоухова, В. В. Багай, О. В. Вакуленко та ін. Київ: Академпрес, 1999. 112 с.

12. Загальна декларація волонтерів, прийнята на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів. Права людини: навч. посіб. Київ: Просвіта, 2002. С. 67–80.

13. Загальна декларація волонтерів. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ: УДЦССМ, 2001. С. 4–5.

14. Історія, теорія та практика волонтерського руху в Україні: наук.-навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С. Я. Харченка. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2008. 320 с.

15. Капська А. Й. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах. Київ: Держаний центр соціальних служб. 2001. 140 с.

16. Капська А. Й. Підготовка волонтерів до соціальної роботи: навч.-метод. посібник. Київ: Держсоцслужба, 2005. 152 с.

17. Лях Т. Л. Методика організації волонтерських груп: навч. посіб. Київ: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 160 с.

18. Мельник Л. П., Раєвська Я. М., Мельник Ж. В. Навчальна волонтерська безвідривна практика: програма і методичні рекомендації до організації та проведення практики для студентів галузі знань 23 Соціальна робота спеціальності 231 Соціальна робота за освітньою програмою Соціальна робота (денна та заочна форма навчання); для студентів галузі знань 23 Соціальна робота спеціальності 232 Соціальне забезпечення за освітньою програмою Соціальна допомога (денна форма навчання): навч.-метод. посібник / уклад.: Л. П. Мельник, Я. М. Раєвська, Ж. В. Мельник]. Кам'янець-Подільський: Видавець Панькова А. С., 2020. 114 с.

19. Методика організації волонтерських груп: навч. програма для студ. спец. 7.010105 «Соціальна педагогіка» / уклад. Т. Л. Лях. Київ: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2008. 58 с.

20. Організація волонтерського руху у вищих навчальних закладах: діагностичний інструментарій: методичні розробки / уклад. Т. О. Рудякевич. Житомир: ЖДУ, 2004.

21. Приданнікова О. М. Методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2012. 92 с.

22. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення 01.03.2020).

23. Соціальна робота в Україні: навч. посібник / за заг. ред. І. Д. Звереві, Г. М. Лактіонової. Київ: Науковий світ. 2003. 233 с.